

Prijedlog politike

CENTAR ZA SIGURNOSNE STUDIJE

Autori: dr.sci. Denis Hadžović
Marija Vishinova, MA

Zapadni Balkan: Proširenje EU kroz 'Mali prasak'

Sarajevo, septembar 2018

Zapadni Balkan: Proširenje EU kroz 'Mali prasak'

Abstrakt

Iako su zemlje Zapadnog Balkana imale sličan historijski put u vrijeme socijalizma, nakon čega je uslijedio iscrpljujući period političke i ekonomске tranzicije, evidentno je da one trenutno nisu podjednako spremne da postanu članice Evropske unije. Podjela zemalja na predvodnike i one koje zaostaju, ponovno naglašena na Samitu u Sofiji, daljnji proces proširenja EU bi obilježila mnogim neželjenim posljedicama te vodila dodatnim godinama izolacije i desetljećima napetih odnosa. Na bosanskohercegovačkom, makedonskom i kosovskom putu ka integraciji u EU, ispriječila su se zahtjevna i kompleksna ustavna rješenja, pri čemu je EU imala jednu od glavnih uloga u kreiranju istih. Uprkos tome što je princip regate trenutno mehanizam na osnovu kojeg se procjenjuje napredak države u procesu integracija, čini se da bi zajednički ulazak šest zemalja Zapadnog Balkana (WB6) u EU bio najprikladniji scenario. Za prosperitetniji i ujedinjeniji Zapadni Balkan, ali i za sigurniju i konačno cjelovitu Evropsku uniju, zajednički ulazak ili pristup 'Malog praska' najbolje je rješenje za sve aktere.

Ključne riječi: *Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo, Makedonija, Srbija, Evropska unija, EU proširenje, EU integracije, Zapadni Balkan, Mali prasak*

Uvod

Proteklo je petnaest godina od kako je Evropska unija ustanovila perspektivu uključivanja regionalnog Zapadnog Balkana u članstvo Unije. U Solunu, 2003. godine, Evropska unija je naglasila da je Zapadni Balkan sastavni dio Evrope, evropske historije, tradicije i identiteta. Usvojena je također i Solunska agenda radi poticanja tih zemalja na ispunjavanje određenih preduslova i provođenja reformi koje bi ih trebale približiti članstvu u Evropskoj uniji. Ipak, put Zapadnog Balkana prema integraciji u punopravno članstvo nije jednostavan zadatak, imajući u vidu uslove i očekivanja Unije temeljene na kriterijima iz Kopenhagena i uvjetovanosti zasnovanoj na principu mrkve i štapa.

Tokom posljednje dvije decenije i sama strategija proširenja bitno se promijenila. Iskustva koja je Evropska unija stekla tokom proteklih krugova proširenja (proširenje "Velikog praska" iz 2004. godine, ulazak Bugarske i Rumunije 2007. te pristupanje Hrvatske 2013. godine), očigledno su povećale skepticizam i neodlučnosti Evropske unije po pitanju prihvatanja novih članica. Ovakva situacija negativno je uticala na države Zapadnog Balkana, ostavlјajući ih na pola puta ka članstvu u Evropsku uniju i procesu evropeizacije.

Iako su zemlje Zapadnog Balkana imale sličan historijski put u vrijeme socijalizma nakon čega je uslijedio period političke i ekonomске tranzicije, evidentno je da one trenutno nisu podjednako spremne da postanu članice EU i iskazuju različit stepen uspjeha u procesu proširenja. Na bosanskohercegovačkom, makedonskom i kosovskom putu ka integraciji u EU ispriječilo se zahtjevno i kompleksno ustavno rješenje. U tom smislu, put Bosne i Hercegovine, Makedonije i Kosova ka integraciji u EU je mnogo komplikovaniji i opstruiraniji u odnosu na put njihovih susjeda - Srbije, Crne Gore i Albanije. Treba imati na umu činjenicu da je EU imala veoma značajnu, a ponekad i odlučujuću, ulogu pri kreiranju ovih sporazuma i planova, čiji osnovni elementi su u krajnjoj instanci ugrađeni u ustawe Bosne i Hercegovine, Makedonije i Kosova.

Posredstvom bugarskog predsjedavanja Vijećem Evropske unije i Samita u Sofiji, zemlje Zapadnog Balkana ponovno su se našle u fokusu interesa EU i bile na dnevnom redu rasprave o proširenju. Na Samitu je istaknuto kako su Srbija i Crna Gora predvodnici u procesu integracije u EU i da postoji mogućnost za njihov ulazak u članstvo 2025. godine. Sljedeći na listi proširenja EU su Makedonija i Albanija za koje je Vijeće Evropske unije prihvatio otvaranje pregovora o pridruživanju u junu 2019. godine. Kao posljedica političke i ustavne složenosti, Bosna i Hercegovina i Kosovo i dalje zaostaju u procesu proširenja EU. Prema evroskepticima, geopolitički nadahnut koncept "zajedno u EU" nikad neće biti ponovljen, kada je u pitanju Zapadni Balkan. Međutim, zbog vjerovatnih posljedica takvog scenarija, čini se da bi zajednički ulazak Zapadnog Balkana u Evropsku uniju ili pristup 'Malog praska' bio najpragmatičniji ishod. U suprotnom, evidentni problemi sa kojima se suočava

EU u odnosu na WB6, kako je nedavno etiketiran region Zapadnog Balkana, bili bi samo terminološki zamjenjeni sa WB4 i populacijom od 10+ miliona ali istim sigurnosnim, ekonomskim i društvenim izazovima te geostrateški i geopolitički nedefinisanim dijelom evropskog kontinenta.

Samit u Sofiji: Nova šansa za Zapadni Balkan?

Tokom proteklog desetljeća, mnoge unutrašnje i vanjske krize ometale su put Zapadnog Balkana prema Evropskoj uniji. Prateći savremena dešavanja, EU je bila i još uvijek je opterećena sigurnosnim, ekonomskim i političkim izazovima, poput migracijske krize, terorističkih napada, ekonomske nestabilnosti, nedostatka kohezije u trgovinskom sporazumu sa Sjedinjenim Američkim Državama, izazova i potrebe za uvođenjem novih mehanizama za zaštitu okoliša, kao rezultata klimatskih promjena i tako dalje.

Na Samitu u Sofiji, koji je održan u vrijeme bugarskog predsjedanja Vijećem EU, kao jedan od prioriteta istaknut je proces proširenja zemalja Zapadnog Balkana. Na Samitu je usvojena Deklaracija i plan djelovanja, koja sadrži nekoliko važnih prijedloga kako bi se ojačalo partnerstvo sa državama regije, podržala demokratija, vladavina prava i borba protiv korupcije te ujedno osnažila saradnju u područjima poput energije, povezanosti, digitalne ekonomije, investicija i trgovine u budućnosti (Europski Zapadni Balkan, 2018.). U okviru donijetih odluka na Samitu, pod tačkom trinaest, EU pozdravlja doprinos zemalja Zapadnog Balkana zajedničkoj vanjskoj i sigurnosnoj politici u svim njenim aspektima i očekuje progresivno produbljivanje saradnje na ovom području, posebno većeg nivoa usklađenosti u pogledu pitanja od bitnog zajedničkog interesa. (EU-Deklaracija o Samitu na Zapadnom Balkanu, 2018.).

Uloga EU u kreiranju ustavnih normi BiH, Makedonije i Kosova

Bosna i Hercegovina, Makedonija i Kosovo, koje su stekle nezavisnost nakon raspada bivše Jugoslavije (sukcesivno 1991. 1995. i 2008. godine), zasnivaju državno uređenje na konsocijacijskom modelu društvenog upravljanja. Konsocijativizam je za ove tri zemlje bio najrevelantiji ishod, s obzirom na složenost koja proizlazi iz etnički mješovite strukture stanovništva. *Iako etnički homogene i etnički heterogene zemlje mogu biti izgrađene na demokratiji kao društvenom poretku, homogene zemlje nalaze se u boljoj poziciji, shodno uvriježenim demokratskim pravilima većine* (Bieber, 2008).

Kreiranje i praksa ustavnih normi u ove tri zemlje zasnovane su na političkim odlukama proisteklim Dejtonskim mirovnim sporazumom u Bosni i Hercegovini, Ohridskim mirovnim okvirom u Makedoniji te Rezolucijom 1244 i Ahtisarijevim planom za Kosovo. Postojanje i funkcionalnost ovakvih ustava predstavlja izazov za novouspostavljene i nedovoljno iskusne demokratije na Balkanu, jer prema Bieberu: *Demokratije konsenzusa nisu pojave koje se rađaju preko noći i koje brzo dostižu svoj najveći razvoj. Naprotiv, one su težak proces, zasnovan na sukobima i saradnji koji konzumira mnogo vremena* (Bieber, 2008).

Iako BiH, Makedonija i Kosovo pripadaju istoj konsocijacijskoj porodici, ustavne strukture ove tri zemlje se razlikuju u stepenu tumačenja konsocijacijskog modela. Na taj način, BiH obuhvata sve konsocijacijske principe, implementirane kroz institucionalne mehanizme, kako je to navedeno u konsocijacijskoj teoriji (Belloni, 2006). U realnosti, mnogi autori iz BiH negiraju da prihvate takav model, preferirajući i zagovarajući model liberalne demokratije zasnovan na pravima pojedinaca i građana. Za razliku od BiH, gdje je međunarodna zajednica u cilju očuvanja i zaštite granica zemlje stvorila specifičan federalni sistem koji je prisilio ratne strane na pomirenje i poštivanje zajedničkih institucija (Agir, Gursoy, 2016), konsocijativni modeli Makedonije i Kosova se zasnivaju na konsocijacijskim principima u kojima se neki ustavni uslovi razlikuju od pukog konsocijativnog modela. Segmentalna autonomija u Makedoniji i Kosovu uspostavljena je kroz široku decentralizaciju u formalno jedinstvenoj državi.

Posredovanje EU u donošenju ustava u BiH, Makedoniji i Kosovu bilo je jedinstveno, kako sa aspekta njenih zasluga tako i mnoštva prepreka koje su uticale na te procese. Ključna odrednica u pristupu svakom od ova tri različita slučaja, bio je proces proširenja EU i mogućnost da te države pristupe EU. Politika proširenja ispostavila se kao moćan mehanizam uticaja, naglašavajući značaj uslovljavanja integracije u EU za implementaciju mirovnih sporazuma nakon konfliktata, okvirnih ustavnih dokumenata i reformi (Galian, 2014).

Selektivna strategija proširenja zemalja Zapadnog Balkana u Evropsku uniju

Samit u Solunu potvrdio je da će se princip regate primjenjivati prilikom ocjene učinka svake pojedinačne zemlje. To znači da EU ne osigurava istovremen napredak svim zemljama Zapadnog Balkana i favorizuje individualni napredak svake od njih. Drugim riječima, progres svake zemlje zavisio bi od njenih sopstvenih sposobnosti i iskazane političke volje za postizanje neophodnih reformi, kao i primjenu i poštovanje pravila i standarda. Prihvatajući pojedinačnu komponentu proširenja, zemlje regiona su se obavezale i na jačanje regionalne saradnje (Petričušić, 2004). Kao što jasno naznačava i sam naziv EU strategije za Zapadni Balkan, cilj je bio da se one prvo stabilizuju, a zatim da se pridruže zemljama na putu članstva u EU, što je dvostepena politika koja se nije desila u prethodnim krugovima proširenja (Barbulescu, Troncota, 2013).

EU ne predviđa da se svih šest zemalja Zapadnog Balkana istovremeno pridruži Uniji. Evropska komisija imenovala je Srbiju i Crnu Goru kao predvodnike u procesu integracije u EU. Tako je 25. juna 2018. godine EU otvorila nova poglavља u pristupnim pregovorima sa Crnom Gorom i Srbijom, omogućivši im da budu korak bliže pridruživanju EU. Što se tiče Makedonije i Albanije, ministri vanjskih poslova EU složili su se s kompromisom za otvaranje pregovora u junu 2019. godine, pod predpostavkom ispunjavanja uslova o pravosuđu,

službama za sigurnost, javnoj upravi i borbi protiv korupcije. S druge strane, BiH i Kosovo i dalje zaostaju u procesu proširenja EU.

Cijeli proces pregovora između EU i zemalja Zapadnog Balkana bit će doveden u pitanje ako EU nastavi s politikom neuspješnih kompromisa i ne pruži jasnu perspektivu proširenja EU. Posljedice indiferentnosti EU bile bi loš scenarij po obje strane u vremenu višegodišnjeg trenda gubitka povjerenje nevladinog sektora i šire javnosti, odnosno primjetnom otporu zemalja WB prema procesu proširenja EU.

Na primjer, stanovništvo u BiH je značajno manje zainteresirano za podršku ulasku u EU. Tako istraživanje javnog mnjenja 2013. godine pokazuje je 82,1% građana podržavalo pristupanje BiH u EU (DEI, 2013), a sada je procenat te podrške 56,5%, pri čemu većina građana smatra da evropski put BiH ima alternativu (52,5%) (DEI, 2018).

"Mali prasak" umjesto principa regate za napredniju i sigurniju Evropsku uniju

Neodlučnost EU u razvijanju jasne perspektive za Zapadni Balkan daje priliku drugim važnim međunarodnim akterima, poput Rusije, Turske i Kine da dobiju više prostora za širenje svojih interesa. EU nije trebala dopustiti ovom otvorenom prostoru u susjedstvu EU da postane koncentrisana sfera interesa za druge međunarodne aktere.

Zajedničko pristupanje Zapadnog Balkana u EU je najpraktičniji scenario kako za EU tako i za Zapadni Balkan. Ako zemlje Zapadnog Balkana dobiju šansu da zajedno pristupe EU, konačno će uspjeti da riješe jedan od najvećih problema u društvima, a posebno usmjerenih na mladu populaciju. Činjenica je da mlade osobe svake godine intenzivnije napuštaju zemlje Zapadnog Balkana i odlaze ka EU, tražeći bolje radne i životne okolnosti. Trend odliva mozgova će se eventualno smanjiti ako EU obezbjedi jednakе šanse državama koje zaostaju u procesu proširenja EU.

Pored toga, kako je navedeno u dokumentu *Globalna strategija za vanjsku i sigurnosnu politiku EU*:

U okviru područja primjene trenutne politike proširenja, Evropska unija izazove migraciju, energetske sigurnosti, terorizma i organiziranog kriminala dijeli sa Zapadnim Balkanom i Turskom. Moguće ih je rješavati samo zajednički, ali otpornost tih zemalja ne može se uzeti zdravo za gotovo (...) Vjerodostojna politika proširenja predstavlja strateško ulaganje u europsku sigurnost i prosperitet i već je u velikoj mjeri doprinio miru u nekada ratom pogodenim područjima. Potporom EU tim zemljama i suradnjom s njima moraju se ostvariti konkretne koristi danas, a tu je potporu potrebno dobro predstaviti. To znači suradnju u vezi s borbom protiv terorizma, reformom sigurnosnog sektora, migracijama, infrastrukturom, energetikom i klimom, jačanje međuljudskih kontakata i ponovno osmišljavanje nekih

od programa pomoći EU s ciljem vidljivog poboljšanja dobrobiti građana (Globalna strategija za vanjska i sigurnosna politika Europske unije, 2016. strana 24).

Bez sumnje, sveobuhvatna sigurnosna perspektiva regiona treba se implementirati na Zapadnom Balkanu, sa EU, povećavajući na taj način njihove kapacitete. Ovako bliska saradnja također bi pružila snažnu osnovu za trajno zajedničko djelovanje nakon što se sve države u regiji priključe EU.

U suprotnom, selektivno proširenje zemalja Zapadnog Balkana u EU bi doprinjelo većem neslaganju među ovim državama. Očigledno je da, ukoliko EU otvorи vrata Srbiji i Crnoj Gori a onemogući pristup drugih država Zapadnog Balkana, mnogi problemi u regionu će ostati isti, poput ilegalne trgovine, zloupotrebe vlasti, nerješenih sporova u susjedstvu, ekonomskih i politička kriza, problema sa migrantima. Štaviše, selektivno proširenje će stvoriti još veći vakuum koji će i dalje biti poligon za disperziju već pomenutih prijetnji ili uticaja drugih međunarodnih aktera. Pored toga, stanovništvo, koje sudeći prema dosadašnjim rezultatima izbora protežira da svoj glas daje nacionalističkim političkim partijama, može doći u poziciju da ih ove partije dodatno stimulišu, što će vjerovatno rezultirati većim skepticizmom prema EU i smanjenom podrškom za integracije.

U 2004. godini EU je iskazala otvorenu spremnost za udruživanje i zajedničku budućnost sa 10 novih država članica. Većina ovih država, poput Mađarske, Slovačke, Češke, Letonije, Litvanije i Estonije bile su pod sovjetskom sferom uticaja. Bez sumnje, u tom trenutku nisu sve države bile jednak spremne pridružiti se Uniji (recimo Slovačka pod vladavinom Međiara), ali EU je odlučila da omogući pristupanje svima u isto vrijeme. Nakon proširenja "Velikog praska" iz 2004. godine, iako je počeo da se pojavljuje zamor u proširenju, EU je 2007. otvorila svoja vrata za još dvije nedovoljno pripremljene države koje su dijelile socijalističku ideologiju, političku i ekonomsku prošlost - Rumuniju i Bugarsku. U tom pogledu, uslovljenost proširenja nikada nije bila statična, nego se razvijala (Arkan, Soeren, 2015).

Također, ukupan broj stanovnika šest država Zapadnog Balkana iznosi oko 19 miliona, odnosno skoro je identičan broju stanovnika Rumunije 19,5 miliona (Eurostat, 2018). Uzimajući u obzir glasanje Rumunije u Evropskom parlamentu, a u poređenju sa potencijalnim glasovima Zapadnog Balkana, može se zaključiti da u odnosu na druge zemlje EU, Rumunija nema veliki broj poslanika u Evropskom parlamentu (ukupan broj mesta je 33). U Lisabonskom sporazumu uvedena je radikalna reforma u vezi sa glasanjem u Vijeću sa takozvanom dvostrukom većinom od 1. novembra 2014. godine. Prvo, odobrenje zahtjeva 55% država članica, što znači 15 od tadašnjih 28 članova, i drugo, 55% država također mora da predstavlja 65% ukupne populacije u EU. Blokirajuća manjina stoga može biti uspostavljena sa nešto više od 45% država članica ili od najmanje 4 države članice koje predstavljaju 35% populacije EU. Ovaj novi sistem glasanja daje najvećim državama članicama mnogo jaču glasačku snagu u Vijeću ministara od prethodnog sistema (Evropski

parlament, 2014). Dakle, male balkanske države ne mogu uzrokovati nikakvu štetu niti mogu blokirati odluke koje su predložile velike države EU. Dodatne pojedinosti koje idu u prilog državama Zapadnog Balkana su 46 slobodnih mjesta u Evropskom parlamentu koje će se čuvati za buduća proširenja nakon Brexita i odluke Velike Britanije o napuštanju EU (Vijeće EU, 2018.).

Očigledno je da EU treba rekonstruisati politiku proširenja zemalja Zapadnog Balkana na način na koji će se više oslanjati na zajedničko pristupanje Zapadnog Balkana ili pristup poput "Velikog praska", isključujući princip regate koji neće samo uništiti cijeli proces proširenja, već će također obesmisiliti dugoročne regionalne politike i inicijative. Posebno je upitno funkcioniranje berlinskog procesa, koji ima za cilj promovisanje i podršku regionalnoj saradnji između zemalja Zapadnog Balkana.

EU bi trebala preispitati politiku ka Zapadnom Balkanu kako bi što efikasnije riješila neka sporna i nedorečena pitanja poput javne uprave, fiskalne konsolidacije, poboljšanja produktivnosti ili reforme obrazovanja, koje zahtijevaju poboljšanje administrativnih sposobnosti i izgradnju kapaciteta za djelovanje unutar EU. U tom pogledu EU posjeduje i može obezbjediti značajne mjere podrške. Ovakvim pristupom sve zemlje bi onda mogle istovremeno pregovarati za punopravno članstvo. Na taj način nedostaci regate bi se izbjegli. Takav karavan pristup bi također oživio proces pridruživanja i stvorio novu regionalnu dinamiku, povećavajući pregovaračku moć zemalja kandidata (Solioz, 2014).

Zaključak

Evropska unija, kao ključni akter u izgradnji državnih kapaciteta još uvijek pretežno krhkih društava Balkana, trebala bi preuzeti značajniju odgovornost za njihovu budućnost i stabilnost u sferi međunarodnih odnosa, a posebno u procesu proširenja EU. Sve države Zapadnog Balkana više puta su nedvojbeno pokazale da su spremne ispunjavati preduslove EU i provoditi potrebne reforme kako bi postale dio EU. One zaslužuju jednaku šansu za evropsku budućnost, ako ništa identičnu priliku koja je pružena centralnoevropskim i istočnim državama ili drugim balkanskim zemljama.

U BiH, Makedoniji i na Kosovu, EU je uspjela uspostaviti mir, ali ne i stvoriti funkcionalne države. Unutrašnje funkcionisanje u ova tri slučaja usložnjeno je zbog nemogućnosti uključenih stranaka da postignu potrebnii konsenzus. Između ostalog, ustavna kompleksnost jedan je od bitnih razloga zašto BiH, Makedonija i Kosovo, za razliku od Srbije i Crne Gore (i potencijalno Albanije), zaostaju na svom putu ka integraciji u EU.

Također, EU treba da obezbjedi veću konzistentnost, jasniju politiku i programe kako bi se Zapadnom Balkanu približila perspektiva tokom koje će se u doglednoj budućnosti zajednički pridružiti EU. To ne znači da će odmah ući u Evropsku uniju, ali ako EU odredi "datum ulaska" i ohrabri najslabije zemlje Zapadnog Balkana u njihovom krajnjem cilju, onda mogu zajedno riješiti sve izazove, jedinstvenim snagama. U protivnom, okljevanje EU prema mogućem novom širem proširenju, moglo bi dodatno osnažiti neke druge aktere a samim tim i donijeti neželjene političke, ekonomski i kulturne uticaje.

Uticaj drugih aktera na Zapadni Balkan je prepoznat i u govoru o stanju Unije, koji je Jean-Claude Juncker, predsjednik Vijeća, održao pred Evropskim parlamentom u septembru 2018. godine: *Moramo pronaći jedinstvo kada je riječ o zapadnom Balkanu jednom zauvijek. Ako to ne uradimo, naše prve susjede oblikovaće drugi.*(Juncker, 2018)

Literatura:

Agir, Bulent Sarper, Gursoy, Baris (2016): *The European Union's state building efforts in the case of Bosnia and Herzegovina*. Universitatea di Craiova, Romania.

Arkan, Zeynep and Soeren, Kelly (2015): *The EU and Member State Building: European Foreign Policy in the Western Balkans*. Routledge, NY, USA.

Barbulescu, Iordan Gheorghe, Troncota, Miruna (2013): *EU's Laboratory in the Western Balkans. Experimenting Europeanization without Democratization. The Case of Bosnia and Herzegovina*. Revista Espanola De Cencia Politica.

Belloni, Roberto (2006). *Peace Building and Consociational Electoral Engineering in Bosnia and Herzegovina*, International Peacekeeping, Vol. 11, No. 2, Routledge, London

Bieber, Florian (2013). *Power Sharing and Democracy in Southeast Europe* Taiwan Journal of Democracy, Special Issue

Council of the EU. *The European Council establishes the composition of the European Parliament*- press release: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/06/29/the-european-council-establishes-the-composition-of-the-european-parliament/pdf>

Direkcija Evropske Integracije (DEI) *Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2014. godini*

Direkcija Evropske Integracije (DEI) *Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2018. godini*.

EU- Western Balkans Summit Declaration, 2018:

http://www.consilium.europa.eu/media/34776/sofia-declaration_en.pdf

European Parliamen (2014). *Changed rules for qualified majority voting in the Council of the EU*:

http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2014/545697/EPRS_ATA%282014%29545697_REV1_EN.pdf

European Union Global Strategy (2016) *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy* :

https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

European Western Balkans (2018): *From Thessaloniki to Sofia and Beyond: Heading towards a Credible European Enlargement towards the Western Balkans?*: 28 May, 2018:

<https://europeanwesternbalkans.com/2018/05/28/thesaloniki-sofia-beyond-heading-towards-credible-european-enlargement-towards-western-balkans/>

Galyan, Artak (2014): Learn as We Go: The European Union's Involvement in Constitution Building in the Post-conflict Western Balkans. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. Stockholm, Sweden.

Juncker, Jean-Claude (2018). State of the Union address at the European Parliament.

Petričušić, Antonija (2004). *Regional Cooperation in the Western Balkans A key to integration into the European Union*. Croatian Yearbook of European Law and Policy.

Solioz, Christophe (2014). *The EU: wider and deeper with the Balkans*. Open Democracy: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/christophe-solioz/eu-wider-and-deeper-with-balkans>

Centar za sigurnosne studije
Centre for Security Studies

*Branilaca Sarajeva 13/I, 71 000
Sarajevo*

*Tel: +387 33 262 455 / 262 456
Fax: +387 33 223 250
e-mail: info@css.ba
www.css.ba*